

Stilte! Niet storen!

De slavernij is afgeschaft

Nederlandse handelaren zijn tussen circa 1600 en het begin van de negentiende eeuw betrokken geweest bij het verhandelen van meer dan een half miljoen Afrikanen die als slaaf in de Amerika's te werk werden gesteld.¹ Ongeveer de helft daarvan kwam in Suriname terecht, waar ze merendeels kwamen te werken op de rond 700 plantages die er in de loop der tijd zijn geweest en vooral koffie en suiker produceerden.² De overige Afrikanen werden merendeels via Curaçao en Sint Eustatius verhandeld naar Latijns-Amerika en in veel mindere mate naar Noord-Amerika, terwijl eveneens een kleiner deel werd ingezet op de Nederlandse Antillen zelf.

Neem het schip Willem Carolina,³ vertrokken najaar 1753 uit Rotterdam, aangekomen op de kust van West Afrika in januari 1754. Eind mei is na een tocht langs verschillende forten en landingsplaatsen tussen het huidige Sierra Leone en Ghana de lading compleet: 252 Afrikaanse mannen en jongens, 79 Afrikaanse vrouwen en meisjes, samen 331 mensen, de seksen van elkaar gescheiden en vastgeketend aan het schip. Zij zijn zelf al veel langer onderweg dan het schip. Vele weken, of zelfs maanden hebben ze gelopen van de diverse plaatsen waar ze gevangen zijn genomen in het binnenland tot aan de landingsplaatsen en slavenforten langs de West-Afrikaanse kust; een groot aantal, misschien wel een op de vier, heeft deze tocht niet overleefd. Daar, aan de kust die de meesten voor het eerst van hun leven zagen, hebben ze vervolgens opgesloten gezeten in hete barakken of donkere kelders tot er een schip arriveerde waarop zij werden ingeladen. Zo'n schip hadden ze nog nooit gezien, de vreemde wezens die het bemannen ook niet. Het zullen wel menseneters zijn. Met een gloeiendheet ijzer krijgen ze een vreemd teken in de borst gebrand. Dat brengt ongetwijfeld ongeluk. Alles wat ze vertrouwd is in het leven zijn ze definitief kwijt. Ze weten niet waar ze naar toe gaan. De mensen aan wie ze liggen vastgeketend spreken deels onverstaanbare talen, net als de bemanning van het

schip. De eerste Afrikanen werden begin januari 1754 ingekocht op de West-Afrikaanse kust en opgesloten op de Willem Carolina, de eerste verkoping in Suriname vond plaats op 29 juli van hetzelfde jaar. Het grootste deel van deze zeven maanden hebben de Afrikanen benedendeks vastgeketend gezeten op dit slingerend zeilschip. Maanden van diepe angst en onzekerheid, maanden de stank van zweet, urine, menstruatie, diarree, braaksel, maandenlang omgeven door ongedierte, maandenlang de kans op onverwachte zweepslagen en de mogelijkheid te worden verkracht. Bij aankomst in Paramaribo blijken er toch 'slechts' 14 Afrikanen het niet te hebben overleefd. Een zeer voordelige reis voor de Willem Carolina, 40-50 doden op een lading van 331 was het gemiddelde in die tijd.

Vervolgens worden de aangevoerde Afrikanen bekeken en betast als een geit voor de verkoop, gillende pijn en de geur van verschroeid vlees als opnieuw een roodgloeiend brandmerk in de borst wordt gedrukt, met onbegrijpelijke tekens die de rest van hun leven hun identiteit bepaalde, samen met een opgelegde, eveneens onbegrijpelijke naam.⁴ Daarna is het voor de rest van het slavenleven lange dagen hard werken in de tropische zon of zware regens, met als voornaamste arbeidsprikkels de zweep. Eind achttiende eeuw deelde een plantagedirecteur aan slaven die de nacht bij een partner op een buurplantage doorbrachten, standaard 80 zweepslagen uit op het blote onderlichaam, voor het te laat verschijnen op het veld 25-50 zweepslagen. Ook vlak voor de afschaffing van de slavernij werden op plantages voor 'slecht koffieplukken' of 'plichtsverzuim' nog straffen van 15 tot 25 zweepslagen opgelegd, aan mannen én vrouwen.⁵ Dit was niet extreem, maar een volkomen aanvaarde praktijk.

Gedurende de hele slavernijperiode was er op de Surinaamse plantages sprake van een sterfte-overschot. Halverwege de achttiende eeuw gingen jaarlijks vier tot vijf procent meer slaven dood dan dat er werden geboren. Een eeuw later was dit weliswaar gedaald, maar het was nog steeds een sterfte-overschot, rond één op iedere honderd plantageslaven, terwijl bijvoorbeeld op dat moment Nederland een geboorte-overschot kende van bijna 8 promille.⁶

Zelfs in zijn meest milde vorm is slavernij te erg geweest om af te kunnen doen als iets dat nu eenmaal bij die tijd hoorde. En het opmerkelijke is dat er ook toen al stemmen te horen waren die zich tegen slavenhandel en slavernij verzetten. Het werd alleen nooit een machtig aanzwellend koor, zoals dat in sommige andere landen wel het geval is geweest. Sterker nog, Nederland behoorde in Europa tot de achterlopers in het uiteindelijke afschaffingsproces⁷ en afgezien van een korte periode van nog geen twee decennia rond 1850 kenmerkte de Nederlandse samenleving zich in de negentiende eeuw en nog lang daarna door een oorverdovende stilte ten aanzien van deze problematiek. Toch was het in dit opzicht tamelijk strijdlustig aan de negentiende eeuw begonnen.

Voor alle duidelijkheid: slavernij was voor Europeanen ook in die tijd geen algemeen aanvaard verschijnsel. In West-Europa zelf bestond al lang geen slavernij meer en bijvoorbeeld verschillende pausen hebben zich sinds de zestiende en tot ver in de negentiende eeuw duidelijk uitgesproken tegen de slavernij in de Amerika's.⁸ In Nederland bleek de dubbelheid van het slavernijstandpunt nogal eens wanneer een plantage-eigenaar zijn huisslaven uit de kolonie meenam bij terugkeer naar Nederland, waar zij, omdat hier geen slavernij bestond, de facto plotseling vrij waren.⁹

Tot de zeventiende eeuw waren Nederlanders nog niet op grote schaal betrokken bij de handel in, of productie met Afrikaanse slaven. Dat was vooral een zaak van Spanjaarden en Portugezen en die waren de vijand, zij het dat sommige handelaars uit de Lage Landen wel voor hen werkten.¹⁰ Dat veranderde nadat in 1621 de West Indische Compagnie werd opgericht. Toch was de inspirator daarvan, Willem Usselincx, nog een tegenstander van slavernij, zij het vooral op economische gronden,¹¹ en de populaire Brederoo sprak zich in zijn toneelstuk *Moortje* in 1615 nog uit tegen het onmenselijk en goddeloos karakter van de handel in Afrikanen.¹² Deze houding veranderde echter al snel, want aangelokt door de grote winsten die de Portugezen maakten, gingen ook Nederlanders in toenemende mate deelnemen aan de handel in en productie met slaven uit Afrika.¹³ Sinds die tijd werd 'Afrikaan' of 'neger' voor velen vrijwel synoniem met 'slaaf'. Die veranderde visie werd gerechtvaardigd met een beroep op de bijbel en verkondigd door predikanten die stelden dat Afrikanen waren voorbestemd tot slavernij.¹⁴ Zij zouden namelijk de afstammelingen zijn van Cham die, na zijn vader Noach te hebben bespot, werd vervloekt en met zijn nageslacht tot eeuwige dienstbaarheid werd veroordeeld.

Hiermee was de slavernij van Afrikanen buiten Nederland gelegitimeerd. Sterker nog, slavernij werd door sommigen zelfs in het voordeel van Afrikanen geacht. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de – vaak aangehaalde – woorden van de Coevordense predikant Picardt. Die stelde in 1660 dat Afrikanen zozeer aan slavernij gewend waren dat zij zich in vrijheid toch niet zouden weten te gedragen. Alleen wanneer men hen met de zweep 'telckens sonder genade bastoneert' was er nog wat van deze heidenen te verwachten en dus concludeerde Picardt 'dat hare welvaart bestaet in slavernye'.¹⁵ Eind zeventiende eeuw waren dit in Nederland algemeen aanvaarde denkbeelden geworden en ook een eeuw later verschenen er nog steeds geschriften die de slavenhandel als een zegen voor de Afrikanen karakteriseerden.¹⁶

Toch kwam daar gedurende de laatste decennia van de achttiende eeuw duidelijk verandering in. Afschaffing van de slavernij werd zelfs een onderwerp waarover hardop gediscussieerd werd. Dat bleek bijvoorbeeld in 1779 toen een

plantage-eigenaar uit Suriname bij terugkeer in Nederland met enige verbazing de aanwezigheid constateerde van 'voorstanders der afschaffing van den slaafschendienst in onse Colonien'.¹⁷ Ook verschenen er in die tijd toneelstukken, krantenartikelen, gedichten en diverse geschriften en boeken waarin de gruwelen van de slavernij werden gehekeld. Daaronder waren bijvoorbeeld de roman *Reinhart* (1792) van Elisabeth Maria Post over een idealistische jongeman in Berbice, de Nederlandse buurkolonie van Suriname, het in meerdere talen uitgekomen en rijk geïllustreerde dagboek van John Gabriel Stedman over zijn vijfjarig verblijf als militair in Suriname (1796), en Betje Wolfs vertaling van het werk van de Franse abolitionist Frossard, *La cause des esclaves* (1790).¹⁸ En het bleef niet bij woorden alleen, want bijvoorbeeld Stedman beschreef in romantische pennenstreken zijn liefdesrelatie met de zwarte Joanna en Betje Wolf liet weten niet meer bij bepaalde Vlissingse kennissen te gaan logeren vanwege haar 'natuurlijken afkeer van slavenverkoopers'.¹⁹ In deze en andere geschriften werd overigens niet altijd expliciet gepleit voor afschaffing van de slavernij, maar wel werden de gruwelen van het systeem breed uitgemeten en pleitten de auteurs voor een humane behandeling van slaven, die ook als mensen gezien moesten worden. Dat kan zelfs letterlijk genomen worden, want in Suriname en de Antillen waren tot ver in de negentiende eeuw slaven bij wet niet meer dan roerende goederen.

Die veranderende houding was duidelijk beïnvloed door de Franse Verlichting. Zo had Voltaire in zijn roman *Candide* expliciet gesproken over de hardheid van de Surinaamse slavernij²⁰ en meer in het algemeen drongen hier de verlichte ideeën door ten aanzien van de principiële gelijkheid van alle mensen. Dat leidde er zelfs toe dat in 1797 in de Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek werd gediscussieerd over de vraag of een bepaling in de ontwerpgrondwet moest worden opgenomen waarin slavenhandel en slavernij werden afgekeurd en de termijn waarop dit zou moeten zijn gerealiseerd.²¹ Het voorstel werd afgewezen, maar het geeft wel goed de veranderende houding in sommige kringen weer, die overigens niet beperkt bleven tot politici en literatoren. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het anti-slavernijborduurwerk in 1794 vervaardigd door een dame uit de betere kringen dat sinds 1999 te zien is geweest in de geschiedenisopstelling van het Rijksmuseum.²² Tegelijk dient er ook geen al te overdreven voorstelling van deze eerste abolitionistische golf (circa 1770-circa 1800) te worden gemaakt. Het nieuwe was dat een aantal fameuze Nederlanders zich openlijk tegen de (gruwelen van de) slavernij uitsprak en dat er sprake was van een soms fel debat.

In het buitenland werd de discussie tussen voor- en tegenstanders van de slavernij overigens veel heftiger, georganiseerder en grootschaliger gevoerd.²³ Engeland kende sinds 1787 de *Society for the Abolition of the Slave Trade*, Frankrijk

een jaar daarna de *Société des Amis des Noirs*. Logischerwijs schafte Frankrijk als eerste de slavernij af tijdens de Revolutie (1794), overigens ook pas na veel discussie. Toen vervolgens bleek dat het land de inkomsten uit de slavernij niet kon missen voerde Napoleon met spoed de slavernij in de koloniën weer in (1802). Uiteindelijk werd pas bij de volgende revolutie, in 1848, de slavernij door Frankrijk écht afgeschaft. Intussen hadden overigens de slaven in Frankrijks belangrijkste kolonie zichzelf al bevrijd, namelijk in Saint Domingue (Haïti), onder leiding van de beroemde Toussaint Louverture. In Engeland kreeg het abolitionisme vanaf het einde van de achttiende eeuw wel definitief een stem in de politiek, terwijl tegelijkertijd de politieke macht van de planterslobby afnam, met als gevolg dat eerst in 1808 de slavenhandel met Afrika werd verboden, en uiteindelijk in 1834 de slavernij in het hele Britse rijk werd afgeschaft.

Een mooi inkijkje in hoe de Verlichtingsideeën inmiddels zelfs tot in de kern van het Nederlands slavernijsysteem waren doorgedrongen vinden we opmerkelijk genoeg in een plantershandboekje uit Suriname. Daar was aan het eind van de jaren 1790 een plantersgenootschap opgericht onder de naam *De Eensgezindheid*, dat zeker 23 leden telde en regelmatig bijeenkwam om landbouwkundige kwesties te bespreken. Een van de bijeenkomsten was gewijd aan de vraag 'Welke is de beste wyze om Plantaadjen te dirigeren, de Slaaven derzelve te regeren en wel te bestieren?' Het antwoord daarop begon met een uitvoerige uiteenzetting dat slaven heidenen en onbeschaafd waren, weinig goede zeden of deugden bezaten, naar het barbaarse neigden en van nature lui, traag en van een kwade geaardheid waren en

[...] dus moeten zy op eene straffe wyze behandeld en geregeerd worden. [...] En daar wy voor alles en zy voor niets te zorgen hebben, is de grootste dryfveër, namelyk aansporing tot het beoefenen van kunsten en wetenschappen, voor hen krachteloos. De Slaaf moet bijgevolg door vrees voor straf tot werken worden aangespoord; de ondervinding leert genoeg dat het volstrekt onmogelyk is den Neger zonder slagen en met woorden alleen te regeren' [...] 'men moet bedaard daarby zyn, ja zelfs met tegenzin zulks oefenen, en denken dat het menschen zyn van hetzelfde Opperwezen als wy geschapen, ja met zielsvermogens als wy voorzien. Dat wy over hen heerschen, en hen in Slaaverny brengen en houden, is een recht, dat wy ons immers maar op een gewelddadige wyze aanmatigen, want alle menschen zyn van natuur vrygeboren. Velen denken omdat de Negers zwart en wy blank zyn, dat wy daarom beter zyn, en het recht hebben over hen te heerschen, en hen als Slaaven te gebruiken; maar is zulks niet verkeerd, of althans onberedeneerd geoordeeld? Waar vinden wy een bewys dat de blanke kleur beter is dan de zwarte, en waar het recht van overheersching tusschen beiden? Dat wy thans beschaafd en zylieden onbeschaafd zyn, is immers hunne schuld niet, dit geeft ons ook geen recht om over hen te heerschen, en hen als slaven voor ons te laten werken. Dan, daar het aan het Opperwezen schynt te behagen, of wel het noodlot zulks mede brengt, dat ons eigenbelang door hun handenwerk voortgezet wordt, is het niet meer dan billyk

en pligtmag dat wy hen geven het geen hen op eene behoorlyke wyze als menschen toekomt.²⁴

Aan het slavernijsysteem als zodanig werd door deze planters niet getornd en ook voor hen was de zweep de enig denkbare arbeidsprikkel, maar zelfs zij erkenden dat hun machtspositie alleen te danken was aan het recht van de sterkste. Want afgezien van verschil in beschaving beschouwden zij Afrikanen als mensen zoals zichzelf, voor wie zij een soort vaderlijke verantwoordelijkheid hadden. En dat terwijl voor de wet slaven toen nog niet meer waren dan roerende goederen. Ook al vormden deze planters waarschijnlijk het meest weldenkende deel tegenover een overgrote meerderheid van slavenhouders die lang zo verlicht niet waren en hun slaven als beesten bleven behandelen, toch doet hun opstelling – en de publicatie daarvan – vermoeden dat afschaffing van de slavernij niet meer zo heel lang op zich zou laten wachten. Niets was echter minder waar, daar bleken nog minstens twee generaties voor nodig te zijn.

In Nederland bleek de eerste abolitionistische golf van eind achttiende eeuw inmiddels alweer weggeëbd. De beweging, zo die term daarop al van toepassing was, was toch te klein van omvang gebleven en te zeer gekoppeld aan de ideeën van de Verlichting en de Franse Revolutie om blijvende, laat staan toeneemende invloed te krijgen. Na de eeuwwisseling viel een grote stilte in, die kennelijk ook van hogerhand werd gestimuleerd: het niet eens expliciet abolitionistische toneelstuk over de koninklijke slaaf Monzongo, van Nicolaas van Winter, dat in de jaren 1770 en 1780 met succes was opgevoerd²⁵ en vervolgens nog eens werd herdrukt in de jaren 1790 en 1800, mocht in 1810 in Amsterdam opeens niet meer worden verkocht.²⁶ Wellicht had dit van doen met de omstandigheid dat Nederland nu een koning had wiens broer de Franse slavernij in 1802 weer had doen instellen. In ieder geval was sinds de eerste jaren van de nieuwe eeuw slavernij geen thema meer in het publieke debat in Nederland. Weliswaar werd onder zware druk van Engeland de slavenhandel formeel stopgezet (1814²⁷), maar voor het overige werden de verlichte denkbeelden van sommigen met veel van wat herinnerde aan de revolutionaire ideeën uit de Patriottentijd aan de kant gezet.

Nederland had het te druk met het hervinden van haar positie binnen Europa en zich te handhaven als koloniale macht, om zich nog bezig te houden met het slavernijvraagstuk. Hooguit waren er enkelen die zich bekommerden om de zedelijke verheffing van de slaven in de koloniën door middel van kerstening, maar zelfs daarvoor was de belangstelling in Nederland minimaal, zoals blijkt uit de verzuchting van enkelen van hen in 1830, die voor dit doel geld probeerden te verzamelen:

wij stuiten op aanmerkingen dat er binnenslands teveel te doen en te geven is, om zich tot deze soort van bijlagen te kunnen verbinden; terwijl anderen zich verschoonen door te zeggen, dat zij, jaarlijks reeds gevende of voor het Instituut van Doofstommen of voor dat der Blinden, of voor de Maatschappij van Weldadigheid, of voor een en andere tevens, zich met geene nieuwe lasten van dezen aard kunnen bezwaren.²⁸

Tot in de jaren veertig van de negentiende eeuw was afschaffing van de slavernij in Nederland dan ook totaal geen *issue*. Bijna een decade na de Britse Emancipatiewet begonnen hier pas enige voorzichtige geluiden te klinken die pleitten voor afschaffing van de slavernij. Deze Nederlandse abolitionisten waren te vinden onder liberale politici, in universitaire kring en in de protestants-christelijke hoek van het Réveil, de sociaal-piëtistische beweging waartoe mensen als Bilderdijk en Isaac Da Costa behoorden. Zij probeerden zelfs een *Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing van de Slavernij* op te richten, maar die werd, op indirecte wijze, door de kroon verboden.²⁹ Ook hebben zich in die periode relatief veel vrouwen uit de hogere klassen ingezet voor de afschaffing van de slavernij, als onderdeel van hun eigen emancipatiestrijd. Zo was van de drie abolitionistische petities die begin jaren 1840 aan de Koning werden aangeboden er één uitsluitend ondertekend door 129 vrouwen die zich, geholpen door Engelse Quakers, hadden verenigd in het *Rotterdam Ladies Anti-Slavery Committee*.³⁰ Toen in 1853, vijf jaar nadat ook de Fransen de slavernij definitief hadden afgeschaft, het abolitionisme de wind enigszins in de zeilen kreeg en de Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing van de Slavernij alsnog formeel kon worden opgericht, mochten vrouwen daarvan geen lid worden. Zij organiseerden zich daarom apart en wisten nu zelfs zo'n 700 handtekeningen van vrouwen voor een petitie tegen de slavernij te verzamelen. Dat was ongeveer evenveel als het aantal mannen dat tegen 1850 lid was van de Maatschappij. Daaronder waren overigens wel een aantal prominenten als Groen van Prinsterer en Nicolaas Beets, en niet minder dan negen Tweede Kamerleden, zodat er zelfs een kleine politieke lobbygroep was ontstaan.³¹ Het aantal kon echter niet in de schaduw staan van de 30.000 Engelsen, vooral vrouwen, die al in 1791 uit protest tegen de slavernij weigerden nog langer rietsuiker te eten, de 800 petities en één miljoen handtekeningen tegen de slavenhandel die in 1814 binnenkwamen en met de Britse afvaardiging meegingen naar de Conferentie van Wenen, of de anti-slavernij petitie die in 1833 in Engeland door 187.000 vrouwen werd ondertekend, laat staan de meer dan een half miljoen handtekeningen die Engelse vrouwen ophaalden in 1852-1853 als ruggensteun voor hun abolitionistische zusters in de Verenigde Staten.³²

Dat laatste gebeurde overigens na het uitkomen van Harriet Beecher-Stowe's *De hut van Oom Tom*. Ook in Nederland heeft dit boek een grote rol gespeeld,

samen met dominee van Hoëvells *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*.³³ De aangrijpende verhalen en suggestieve illustraties in beide boeken hebben in de jaren 1850 een groter publiek in Nederland van de slavernijkwestie bewust gemaakt dan louter de actieve abolitionisten. Maar, al was dat, voornamelijk geletterde publiek gedurende korte tijd in die jaren misschien zelfs wel iets groter dan wel eens wordt aangenomen,³⁴ nogmaals, tot een massabeweging zoals in Engeland, Frankrijk of de VS, heeft het in Nederland nooit geleid. Wel is het opmerkelijk – en tot voor kort nauwelijks belicht – hoe groot ook in Nederland de rol van vrouwen in het abolitionisme is geweest en hoezeer al vanaf de eerste golf, eind achttiende eeuw, deze strijd een voertuig was voor hun eigen emancipatie.³⁵

Toch duurde het nog tot 1 juli 1863 voor de emancipatie van de slaven werkelijkheid werd. En dat was onder andere het gevolg van de jarenlang slepende debatten in het parlement wie de emancipatie moest betalen.³⁶ Let wel: het ging dus over de vraag hoe en hoeveel de *slaveeigenaren* financieel gecompenseerd moesten worden voor de onteigening van hun slavenbezit. Het ging dus níet over enigerlei vorm van genoegdoening aan de slaven, want die kregen per slot hun vrijheid, zo was de redenering. Uiteindelijk werd, zwaar geamendeerd, het wetsontwerp in juli 1862 door de Tweede Kamer aangenomen. Maar daarmee waren de debatten nog niet voorbij, want toen het ontwerp vervolgens aan de Eerste Kamer werd voorgelegd ontmoette het daar nog veel weerstand. Zo sprak P. Hartsen over 'eene wet die geheel strijdt met de beginselen der Regering zelve' en Michiels van Kessenich vond dat er niet gezeurd moest worden, slaven waren niet slechter af dan arbeiders in Nederland: 'en dan gaat men zich zoo bekreunen om de slaven in die gewesten, zonder te denken aan de onzen'.³⁷ De minister van Marine moest er vervolgens aan te pas komen om de Eerste Kamer onder druk te zetten met de verklaring dat, als er nu nog langer gedraald zou worden, het van de kant van de slaven tot bloedvergieten zou komen.³⁸ Dat gaf de doorslag en op 8 augustus ondertekende de Koning de emancipatiewet die op 1 juli 1863 van kracht zou worden.

Overigens was toen de kortstondige belangstelling in Nederland voor het slavernijvraagstuk al weer verdwenen, want, zo schreef een van de abolitionisten nogal cynisch, het werd voor de burgerij 'zoo vervelend bij herhaling te hooren van die negers, die zóó ver af woonden, en dán hunne vrijmaking zou zoo veel geld kosten [...terwijl] men behoefde geld voor zaken in het binnenland, voor werken van algemeen nut'.³⁹ Zelfs is het de vraag hoe gepassioneerd de abolitionisten zelf waren voor hun onderwerp, want op het hoogtepunt van de debatten krijgen de afdelingen Haarlem en Den Haag tijdens bijeenkomsten van hun eigen Maatschappij te horen van een van hun voormannen dat

juist nu datgeen beslist staat te worden tot bevordering waarvan gij u verbonden hebt, is het goed, is het nuttig, is het noodig, dat uwe Maatschappij een teken van leven geve [!], dat er nog eens van eene vergadering als deze uitga, een vernieuwde en krachtige getuigenis tegen den gruwel der slavernij.⁴⁰

Zodra de Emancipatiewet in 1862 door het Nederlandse parlement was aangenomen, dus nog vóór de slaven werkelijk in vrijheid waren gesteld, hieven de abolitionisten hun Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing van de Slavernij alweer op. Een massale aanhang hadden ze nooit gekregen en een brede maatschappelijke discussie was er nooit gevoerd, zoals in Engeland, maar het doel was toch bereikt. Voor de weinige geïnteresseerden ging deze kleine groep Nederlandse abolitionisten daarom wel de geschiedenis in als degenen aan wier ijveren de slavenemancipatie te danken was geweest.⁴¹ Het enige wat de vereniging vervolgens nog deed was een advies geven aan de danig geslonken achterban om voortaan steun te verlenen aan kersteningscampagnes onder de ex-slaven in de West. En daarmee werd deze zwarte bladzijde uit de geschiedenis met enige trots definitief omgeslagen: 'geene klaagliederen, maar juich-tonen', was het devies.⁴² Of, zoals een bekend dichter uit die periode, J.M.E. Dercksen, het formuleerde:

Oud-Holland mag vrij juichen
op 't plechtig feestgetij,
nu 't dankbaar kan getuigen:
'wij maakten slaven vrij'.⁴³

Het meest opmerkelijke aan deze geschiedenis van de Emancipatie is dat ook in latere beschrijvingen en analyses degenen om wie het allemaal te doen was geweest, namelijk de slaven, grotendeels buiten beeld bleven. De afschaffing leek iets dat de slaven was overkomen, daar hadden zij zelf blijkbaar weinig aan bijgedragen. Eind jaren 1920 werd die visie door de Nederlandse historicus Kesler als volgt verwoord:

Trotsch mag men zijn – behoudens de ieder geboden menselijke bescheidenheid – op wat men zelf gedaan heeft, op wat men tot stand bracht, om de gemeenschap vooruit te brengen, eigen geluk en dat der mede-menschen te bevorderen. En dit aanvaardende, zal de Afro-Amerikaan, die nadent en de hand in eigen boezem steekt, moeten zeggen: Voor mijn land en volk heb ik zoo goed als niets gedaan; wat daar is, is, hoe gebreklik dan ook, gewrocht door blanken.⁴⁴

De voormalige slaven en hun nazaten werd geleerd dankbaar te zijn aan God, de koloniale overheid en het Oranjehuis. Met name over Willem I ontstond de mythe dat hij de slavernij persoonlijk zou hebben afgeschaft, een misverstand

dat mede was ontstaan, omdat de Emancipatie, zoals de afschaffing heette, in 1863 aan de slaven was afgekondigd 'uit naam van de koning'.⁴⁵ Voor het overige werd het slavernijverleden toegedeekt als iets vreselijks waarvan maar beter alleen de goede kanten herinnerd moesten worden. Die goede kant was enerzijds natuurlijk de afschaffing zelf – die sindsdien op 1 juli wordt gevierd – anderzijds de geschiedenis van de slavernij zoals gezien door een grote roze bril. Sprekend in dat opzicht was een van de weinige artikelen die in Nederland aan de gouden verjaardag van de emancipatie, in 1913, werd gewijd door Henriëtte Conradi.

In dat stuk begint Conradi met te erkennen dat de slavernij een zwarte bladzijde vormt in de Nederlandse geschiedenis en daarbij schuwt zij termen als 'gruwelijk' en 'onmenselijk' niet. Maar al snel vervolgt ze:

Dit alles is overbekend en daarom wil ik liever het oog richten op bladzijden die minder bekend zijn en waaruit blijken zal, dat alle slaven-eigenaars geen beulen waren en alle slaven het niet slecht hadden voor de emancipatie van 1863. Hoe vreemd het ook moge klinken, wáár is het, dat de humaniteit groot was in den slaventijd. De trouw en toewijding der slavinnen voor hare meesters en meesteressen; de liefde en zorg die hunne kinderen in ruime mate van deze vrouwen genoten, zij al te maal bewijzen, dat de ouders menschlievend omgingen met de slaven en dit bleef zoo, ook toen zij geen slaven meer waren. Schoone bladzijden hierover kan men in ditzelfde boek over de slavernij lezen.⁴⁶

En dan volgen, bladzijdenlang, tranen trekkende voorbeelden van de warme verhoudingen tussen slaven en meesters. Voor zover er dus nog een beeld was van de slavernij, werd dít nu het meer algemeen koloniaal-paternalistische beeld dat over die nare episode werd heengeschoven. Meer en meer groeide bovendien het idee dat slavernij vooral iets was van de Verenigde Staten. Dat kwam met name door de immense populariteit van Harriet Beecher-Stowe's *De Hut van Oom Tòm* dat tot op de dag van vandaag alleen al in Nederland meer dan honderd drukken heeft beleefd.⁴⁷

Daarnaast bevond Nederland zich in de tweede helft van de negentiende eeuw, net als veel andere Europese staten, middenin een proces van versnelde natievorming. Het nationaal zelfbeeld dat toen ontstond bood geen plaats aan de minder fraaie gebeurtenissen uit de geschiedenis, maar benadrukte vooral die zaken 'waarin een klein landje groot kan zijn'. Het is het typerende vooruitgangsoptimisme van Europa in deze periode. Onderdrukking, geweld en slavernij passen eenvoudig niet in een nationaal zelfbeeld waarop een samenleving trots wil zijn. Benedict Anderson, die een standaardwerk schreef over natievorming en nationalisme, stelt dan ook dat een samenleving die zich als nationale gemeenschap aan het ontwikkelen is per definitie lijdt aan geheugenverlies.⁴⁸ In Nederland kwam daar nog eens bij dat het jaar van afschaffing en de daarop-

volgende kroonjaren waarin dat herdacht kon worden samenvielen met de herdenking van de Nederlandse onafhankelijkheid en het ontstaan van het koninkrijk in 1813.

Niet dat historici bewust zwegen over het slavernijverleden, maar het was toch vooral iets geweest dat nu eenmaal bij die tijd hoorde en dat vervolgens met veel wit paternalisme werd toegedekt. Zo verschenen er in de Nederlandse pers, met name rond 1 juli, de jaarlijkse viering van de afschaffing, zo nu en dan stukjes over de slavernij waarin soms ook gerefereerd werd aan de onmenselijkheid van het systeem. Het grootste deel van de tekst werd dan echter vervolgens gewijd aan de glorie van de vrijmaking, de folkloristische wijze waarop die nog steeds gevierd werd en de verknochtheid van de zwarte bevolking aan het Oranjestad, dat zich voor de afschaffing zou hebben beijverd. De koppen spraken wat dat betreft voor zich: 'Feest in Suriname', 'Emancipatiefeest: deelneming van blank en Creoolsch publiek' en '100 jaar geleden schaften wij de slavernij af'.⁴⁹ Sprekend is ook het essay van de historicus Menkman, bij de negentigste herdenking van de Emancipatie in 1953. Eerst constateert hij dat slavernij nu eenmaal van alle tijden is en dat Afrikanen bij uitstek geschikt waren voor het zware werk op de suikerplantages (!). Toch schroomt hij niet de Nederlandse slavenhandel en slavernij als wreed, meedogenloos en gewelddadig te definiëren en besteedt hij ook aandacht aan het slavenverzet. Waar het echter uiteindelijk vooral aan had ontbroken was actieve kerstening. Maar, ook dat is tenslotte nog goed gekomen, want het langdurige uitstel van de afschaffing heeft, aldus Menkman, het grote voordeel opgeleverd dat zending en missie daardoor de gelegenheid kregen de slaven alsnog op hun bevrijding voor te bereiden. Onder Europese leiding kwam het uiteindelijk toch goed. En zelfs voor het naderend post-koloniaal tijdperk zag Menkman nog een positieve, dat wil zeggen witte, erfenis van het slavernijverleden, zo valt in de Engelstalige samenvatting te lezen:

the intercourse between whites and blacks has created a class of people of mixed blood, which produced groups of intellectual natives who, now that the influence of the whites is everywhere declining, seem to be destined to become the leaders of the population.⁵⁰

Kortom, er zijn vreselijke dingen gebeurd, maar tel vooral uw – witte – zegeningen.

Daarmee was Menkman waarschijnlijk echt een kind van zijn tijd, maar dat betekent niet, zoals in feite de gehele geschiedenis van het abolitionisme laat zien, dat het onmogelijk was om ook op een andere manier naar het slavernijverleden te kijken en te erkennen dat het nog helemaal geen gesloten hoofdstuk was. Ook zo'n halve eeuw geleden blijkt het al mogelijk geweest te zijn meer vanuit een Caraïbisch perspectief naar deze geschiedenis te kijken en te pleiten

voor meer kritische zelfreflectie. Dat bleek bijvoorbeeld uit een kort artikel van de historica Johanna Felhoen Kraal in de *West Indische Gids* (1951) over de geschiedenis van slavenbrandmerken. Zij besloot namelijk met de constatering dat inmiddels met een analytisch-wetenschappelijke blik naar het eigen slavernijverleden moet kunnen worden gekeken, maar stelde tegelijkertijd:

Het is echter in elk geval nodig dat wij ons realiseren hoezeer in het Caraïbische gebied de herinnering aan de slavernij nog een levend bestanddeel is van de hedendaagse cultuur. [...] De slavernij heeft zo diep ingegrepen in het leven van vele generaties dat men ook een onderbewuste doorwerking van haar invloed moet aannemen.

En daar bleef het niet bij, want Felhoen Kraal verwees daarnaast naar het werk van Braziliaanse, Surinaamse en Noord-Amerikaanse onderzoekers die hadden laten zien hoe slavernij ook de mentaliteit van slavenmeesters had aangetast. Waarna zij eindigde met de oproep dat deze wederzijdse erfenis 'kennelijk ook heden nog niet geheel [is] uitgewerkt en het lijkt niet overbodig dat wij ons daarvan rekenschap geven'.⁵¹

Ten slotte: het is eigenlijk pas vrij recent dat degenen die in de negentiende eeuw werden geëmancipeerd niet meer hoofdzakelijk als lijdend voorwerp van de geschiedenis worden gezien, die het allemaal maar overkwam maar ook als *agents of change*. Langzaamaan begint de geschiedenis van het abolitionisme van een puur Europese aangelegenheid ook een Caraïbische dimensie te krijgen door historici die wijzen op het aanhoudend, veelvormig en toenemend slavenverzet, met name in de negentiende eeuw, waardoor een proces van zelfemancipatie in gang werd gezet. Nu pas begint enigszins duidelijk te worden hoezeer slaven hierdoor het systeem van binnenuit ondergroeven en hoe dat de toenemende emancipatiedruk verhoogde.⁵² Ook voor Suriname geldt dat nu pas aandacht begint te komen voor de rol die Afro-Surinamers hebben gespeeld in een proces dat zich veel meer dan tot nu toe verondersteld niet in Den Haag afspeelde. De uiteindelijke afschaffing krijgt daardoor meer het karakter van een formele bevestiging van een ontwikkeling die al veel langer daarvoor in 'de West' zelf in gang was gezet. Niet alleen was het systeem al lang ondermijnd, maar het is ook opmerkelijk – zij het nog nooit systematisch onderzocht – hoezeer in het Nederlands debat de toenemende dreiging die van de slaven uitging een argument werd om tot afschaffing over te gaan.⁵³

Dat alles neemt niet weg dat, met uitzondering van een korte periode in de jaren 1840 en 1850, Nederland in de negentiende eeuw zeer geruisloos afscheid heeft genomen van een systeem dat ook toen al lange tijd door sommigen als zeer inhumain werd ervaren, maar toch zo'n tweeëneenhalve eeuw in stand was gehouden ten dienste van de economische welvaart van Nederland. Nu,

bijna anderhalve eeuw na de afschaffing, wordt door één op de zes Nederlanders deze geschiedenis genoemd als de historische gebeurtenis waarvoor zij zich het meest schamen.⁵⁴ Dit duidt erop dat door de lange stilte in de negentiende en twintigste eeuw het afscheid van de slavernij voor velen misschien nu pas is begonnen. De politieke dekolonisatie is van zeer recente datum, de psychische en culturele dekolonisatie staat nog in de kinderschoenen, aan beide zijden van de Atlantische Oceaan. Als gevolg daarvan zijn er nog steeds erfenissen van de slavernij zichtbaar in de Nederlandse samenleving en is het afscheid nog niet compleet, bijvoorbeeld als het gaat om etnische vooroordelen en racisme. Dat de stilte nu toch definitief lijkt doorbroken is vooral het gevolg van de omstandigheid dat de meest tastbare erfenis van de slavernij, de nazaten van de slaven, niet meer ver weg wonen, maar in het huis van de voormalige slavendrijver hun plaats in de geschiedenis zijn komen opeisen.

A. van Stipriaan Luisius, Erasmus Universiteit Rotterdam, stipriaan@fhk.eur.nl

¹ Zie J. Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade* (Cambridge 1990) en P.C. Emmer, *De Nederlandsche slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam 2000). Dit betekent overigens niet dat na de formele afschaffing van de slavenhandel door Nederland in 1814 daarmee ook de import van Afrikanen in de Nederlandse koloniën ophield. Tot in de jaren 1840 zijn alleen al in Suriname (half) illegaal nog tienduizenden Afrikanen ingevoerd (zie P.C. Emmer, *Engeland, Nederland, Afrika en de slavenhandel in de negentiende eeuw* (Leiden 1974) 108-121, 135-136, en A. van Stipriaan, *Surinaams contrast: roofofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993) 106-107, 314).

² Zie Van Stipriaan, *Surinaams contrast* (noot 1).

³ Een schip uitgereed door de Rotterdamse firma Coopstad en Rochussen, de grootste slavenhandelaar na de West Indische Compagnie en de eveneens particuliere Middelburgse Commercie Compagnie. GAR: Collectie Hudig, 18.

⁴ Zie voor deze problematiek van A. van Stipriaan, 'Slavernij en de strijd om Afro-Surinaamse identiteit', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 117 (2004) 522-542.

⁵ Van Stipriaan, *Surinaams contrast* (noot 1), 372-375.

⁶ Ibidem, 316-319.

⁷ Engeland schafte de slavernij af in 1834, Frankrijk en Denemarken in 1848, Nederland en de VS in 1863, de rest van Latijns-Amerika in de jaren 1870-1880. Zie voor de discussie over die late afschaffing: Gert Oostindie (ed.), *Fifty years later: Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit* (Leiden 1995).

⁸ Zie bijvoorbeeld Rodney Stark, *For the glory of God* (Princeton 2003) en Bernard Lewis, *Race and slavery in the Middle East* (New York 1990).

⁹ Zie voor de geschiedenis van de zwarte aanwezigheid in Nederland G. Oostindie en E. Maduro, *In het land van de overheerser. II. Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht 1986) en A. Blakely, *Blacks in the Dutch world; The evolution of racial imagery in a modern society* (Bloomington 1993).

¹⁰ Zie Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade* (noot 1), 10.

¹¹ Zie hiervoor José A. Gonsalves de Mello, *Nederlanders in Brazilië (1624-1654)* (Amsterdam 2001) 183. In 1630 stonden zelfs de leden van de Politieke Raad in Nederlands Brazilië nog afwijzend tegenover de slavenhandel (ibidem 183). Maar niet lang daarna meldde de Hoge Raad aldaar 'Dat wij oock soo wel considereren dat het beter soude sijn soo de ingenhos door blancke menschen mochten bearbeyt werden, maer dat oock uyt Holland geene apparentie sulcke arbeyslyuden te verwachten sijn, niet meer als uyt Portugal, soodat men hem van negers sal moeten dienen' (ibidem 185). Vanaf 1637 werden door de WIC enige duizenden Afrikanen jaarlijks naar Brazilië vervoerd en als slaven tewerkgesteld.

¹² Zie Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade* (noot 1), 11.

¹³ Ibidem, 10-22.

¹⁴ Zoals de Zierikzeese predikant Udemans die slavenhandel in 'heidenen' zonder meer gerechtvaardigd vond en zich met dit standpunt (1640) nadrukkelijk richtte tot de directies van VOC en WIC, zie Emmer, *Nederlandse slavenhandel* (noot 1), 36.

¹⁵ Geciteerd in A.N. Paasman, Reinhart: *Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting* (Leiden 1984) 98-103.

¹⁶ Zoals in het handboek voor slavenhandelaren van de Zeeuwse scheepsarts D.H. Gallandat. Zie hiervoor Emmer, *Nederlandse slavenhandel* (noot 1), 33.

¹⁷ Den Haag: Nationaal Archief, Societeit van Suriname, 510.

¹⁸ In de Nederlandse vertaling werd dat: 'De zaak der neegerslaaven en der inwoonderen van Guinea

of Historie van den handel en den slavernij der negers; bewijzen van derzelver onwettigheid; midde-
len om die te vernietigen zonder de Colonien of de Colonisten te benadelen' (1790).

¹⁹ Geciteerd in Susan Legêne, 'Gekooide levens: een vrije interpretatie van een borduurwerk tegen de slavernij', *Bulletin van het Rijksmuseum* 48 (2000) 281-293, citaat p. 286.

²⁰ Zie bijvoorbeeld G. Oostindie, 'Voltaire, Stedman en de Surinaamse slavernij' in: *Het paradijs overzee: de 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1997).

²¹ Emmer, *Engeland, Nederland, Afrika* (noot 1), 182-183.

²² Zie Legêne, 'Gekooide levens' (noot 19).

²³ Zie o.a. Maarten Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93 (1978) 69-101; Cl. Midgley, *Women against slavery. The British campaigns, 1780-1870* (London 1992); Marc Dorigny (ed.), *Les abolitions de l'esclavage 1793, 1794, 1848; de L.F. Sorthonax à Victor Schoelcher* (Paris 1995); Elma Jonas, *Vrouwen en de afschaffing van slavernij in Engeland en Nederland, 1780-1863* (ongepubl. doctoraalscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2002).

²⁴ *Verzameling van uitgezochte verhandelingen, betreffende den landbouw in de kolonie Suriname; Opgesteld door het Landbouwkundig Genootschap: De Eensgezindheid, gevestigd in de devisie Matapika, binnen dezelfde kolonie* (Amsterdam 1804) 12-14.

²⁵ Zo is het 'met toejuiching uitgevoerd te Rotterdam, den 29sten van April en 1sten van Mei, 1775' (*Lierzang*, 1775, aanwezig in Stadsbibliotheek Maastricht). En een zogenaamd Kermisdrukwerk van 18 juli 1787 maakt met 'permis van de edele achtbaare magistraat te Leeuwarden' melding van de opvoering van *Monzongo, of de koninklijke slaaf, treurspel*, in de Nieuwe Schouwburg, door de acteurs en actrices van de Amsterdamsche Schouwburg (aanwezig in Historisch Centrum Leeuwarden).

²⁶ De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag beschikt over een exemplaar getiteld *Alleenspraak van Monzongo*, waarbij als auteur Arend Fokke Simonsz wordt vermeld en dat is uitgegeven door Hendrik van Kesteren te Amsterdam (1790-18xx). In de UB van de Universiteit van Amsterdam berust een schrijven uit 1810 van de hoofdofficier (van Justitie?), gericht aan de Amsterdamse boekverkopers 'tot het doen verbieden der uitgaave van zeker stukken, getyeld: Alleenspraak van Monzongo, te Amsterdam by H. van Kesteren'.

²⁷ Eigenlijk in 1808 al, aangezien Engeland het in dat jaar afschafte, ook in de Nederlandse koloniën, die als vijandelijk grondgebied had bezet.

²⁸ Geciteerd in Legêne, 'Gekooide levens' (noot 19), 288.

²⁹ Er werd geen koninklijke goedkeuring gegeven aan de statuten van deze Maatschappij, zie Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing' (noot 23), 76.

³⁰ Zie Jonas, *Vrouwen en de afschaffing van slavernij* (noot 23).

³¹ Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing' (noot 23), 81-82; zie ook Nicolaas Beets, *De bevrijding der slaven: redevoering gehouden in openbare vergaderingen van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering van de Afschaffing der Slavernij* (Haarlem 1856), en M. Cohen Stuart, *De vrijmaking van onze slaven, de eisch en roeping van dezen tijd. Een woord des oogenblik gesproken in openbare vergaderingen van de Maatschappij tot bevordering van de Afschaffing der Slavernij* (Alkmaar 1857). De abolitionistische beweging beschikte gedurende de Tweede Abolitionistische Golf (circa 1842-1862) ook over twee tijdschriften, namelijk de *Bijdragen tot de Kennis der Nederlandsche en Vreemde Koloniën, byzonder betreffende de Vrijlating der Slaven* (1844-1847), dat vooral de spreekbuis was van Liberale abolitionisten, en het *Tijdschrift uitgegeven vanwege de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing der Slavernij* (1856/57-1861/62) dat meer een Réveil-signatuur droeg. De bijdragen in deze (en andere) tijdschriften komen uitvoerig aan bod bij Patricia Gomes, *Over 'natuurgenoeten' en 'onwillige honden'. Beeldvorming als instrument voor uitbuiting en onderdrukking in Suriname 1842-1862* (Amsterdam 2003).

- ³² Zie R.Reinsma, *Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slavenemancipatie, 1863-1963* (Den Haag 1963) 6-7 en Midgley, *Women against slavery* (noot 23).
- ³³ Van Van Hoëvels boek verscheen al binnen een jaar een tweede druk. Cohen Stuart, *De vrijmaking van onze slaven* (noot 31), 19, stelde in 1857: 'De romanhelden van den Uncle Tom zijn historische personen geworden, die leven en werken zullen in de geschiedenis meer dan menige beroemde naam.'
- ³⁴ Zie Cohen Stuart, *De vrijmaking van onze slaven* (noot 31), 3 en 19-20).
- ³⁵ Zie Maria Lenders, 'Weldadigheid als vrouwenplicht', *Skript* 2 (1989) 121-127, Legêne, 'Gekooide levens' (noot 19) en Jonas, *Vrouwen en de afschaffing* (noot 23). Afgezien van de actieve vrouwen van de eerste abolitionistische golf, het *Rotterdam Ladies Anti-Slavery Committee* en de handtekeningenactie in 1855 geleid door mevrouw Looman, was er in 1856 ook nog een *Dames Comité ter Bevordering van de Evangelieverkondiging en de Afschaffing van de Slavernij in Suriname* opgericht en geleid door Anna Bergendahl; zie hiervoor het artikel van Maartje Janse in dit nummer.
- ³⁶ Zie Jozef P. Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen 1979).
- ³⁷ Geciteerd in Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing' (noot 23), 88-89.
- ³⁸ Ibidem.
- ³⁹ Ibidem, 86.
- ⁴⁰ Cohen Stuart, *De vrijmaking van onze slaven* (noot 31), 6.
- ⁴¹ Zie b.v.J.M. van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing der slavernij', *West Indische Gids* 34 (1953) 61-90.
- ⁴² C. Schwartz, *Vrijlating en vrijmaking der Slaven in de Kolonie Suriname. Uitgesproken in de Kerk der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, bij gelegenheid van den dankstond van 3 December 1862 [...] ten voordeele der zending van de Moravische Broeders in West-Indië* (Amsterdam 1862).
- ⁴³ J.M.E. Dercksen, *Slavernij en vrijheid, een zang des tijds* (Leyden 1863).
- ⁴⁴ C.K. Kesler, 'Naar aanleiding van "De Neger en zijne cultuurgeschiedenis"', *West Indische Gids* 9 (1927) 67.
- ⁴⁵ Zie A. van Stipriaan, 'July 1, Emancipation Day in Suriname: A contested lieu de mémoire, 1863-2003', *New West Indian Guide* 78 (2004) 3 & 4.
- ⁴⁶ Henriëtte Conradi, 'De koloniale vrouw in West-Indië' in: Jkvr. A. van Hogendorp e.a., *Van vrouwenleven, 1813-1913. Ontwikkelingsgang van het leven en werken der vrouw in Nederland en de koloniën* (Groningen 1913) 208 e.v.).
- ⁴⁷ Het idee dat de echte, dat wil zeggen, ergste vorm van slavernij vooral iets was van witte Amerikanen bestond al ten tijde van de afschaffing. Zie b.v. C. Schwartz, *Vrijmaking en vrijlating der Slaven in de Kolonie Suriname. Uitgesproken in de Kerk der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, bij gelegenheid van den dankstond van 3 December 1863 [...] ten voordeele van de Moravische Broeders in West-Indië* (Amsterdam 1862) 8-9.
- ⁴⁸ Benedict Anderson, *Imagined communities: An inquiry into the origins and spread of nationalism* (London 1991).
- ⁴⁹ Respectievelijk *De Groene Amsterdammer* (31-08-1929), *Het Vaderland* (30 juni 1938) en *Het Parool* (29 juni 1963).
- ⁵⁰ W.R. Menkman, 'Slavernij – slavenhandel – emancipatie', *West Indische Gids* 34 (1953) 111.
- ⁵¹ J. Felhoen Kraal, 'Slavenbrandmerken', *West Indische Gids* 32 (1951) 103-105. Zij verwijst naar Gilberto Freyre, Rudolf van Lier en Gunnar Myrdal.
- ⁵² Dit nieuwe perspectief op de emancipatie kwam voor het eerst naar voren in onder andere M. Craton, *Testing the chains: Resistance to slavery in the British West Indies* (Ithaca 1982) en is op

het Nederlands Caraïbisch gebied toegepast door A. van Stipriaan, 'Het dilemma van plantage-slaven: weglopen of blijven?', *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 11 (1992) 122-141, en id., 'Suriname and the abolition of slavery' in: *Oostindie, Fifty years later* (noot 7), 117-142.

⁵³ Een indicatie daarvoor vormt bijvoorbeeld het artikel in *De Amsterdamsche Courant* (geciteerd in *Weekblad van het Regt*, 29 jan. 1849), waarin gerefereerd wordt aan de onophoudelijke plantage-oproeren. Ook refereerde gouverneur Schimpf in 1858 aan de angst die hij had geconstateerd 'dat bij vertraging eener algeheele emancipatie, opstand onder de slaven te duchten zou zijn' (geciteerd in J. Toes, *Wanklanken rond een wingewest: in de nadagen van de Surinaamse slavernij* (diss. VU Amsterdam 1992) 153. Alleen al in de maanden november-december 1861 en mei tot september 1862 stonden in het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* samen tenminste tien artikelen met betrekking tot opstanden in Suriname en de Antillen en de (mislukte) militaire expedities daartegen, zie M. Keete, *Zwart afgedrukt: een vergelijkend onderzoek naar de relaties tussen pers, politiek en de slavenemancipatiewetten van Frankrijk in 1848 en Nederland in 1862*, 2 dln. (ongepubl. doctoraalscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam 2000) dl.1: Bijlage. En tenslotte werd er hierboven al op gewezen dat pas de dreiging van bloedvergieten in 1862 de Eerste Kamer over de streep trok om de emancipatiewet aan te nemen.

⁵⁴ Enquête over het Nederlandschap in *Historisch Nieuwsblad*, oktober 2004. 'Slavenhandel' kwam met deze 16% score op de tweede plaats van schaamtevolle gebeurtenissen, na 'kolonialisme en politionele acties', dat kennelijk vooral met 'de Oost' werd verbonden (22%). Toen dezelfde enquête 4 jaar daarvoor werd afgenomen scoorde 'slavenhandel' nog maar onder 7% van de ondervraagden als meest schaamtevolle historische gebeurtenis. De verklaring daarvoor wordt gezocht in de totstandkoming van het slavernijmonument in Amsterdam in 2002.